

KARANLIKTAN AYDINLIĞA, KIŞTAN BAHARA GEÇİŞ: HİDİRELLEZ

From Darkness to Light, From Winter to Spring: Hıdırellez

Hıdırellez: Des ténèbres à la lumière, de l'hiver au printemps

Sema DEMİR*

ÖZET

Yeni yıl kutlamaları bir çok kültürde gözlemlenen bir ritüeldir. Hıdırellez, yeni yıl/bahar kutlamaları içinde yer alan “beyaz” motifi, karşıtı olan siyahla birlikte bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Makalede, bu iki renk, arketipsel yöntemle incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hızır, Hıdırellez, karanlık, aydınlık, arketip.

ABSTRACT

New year celebrations are a common ritual found in many cultures. *Hıdırellez*, as well as the opposed motifs of “black” and “white” found in new year / spring celebrations form the subject of this study. This article endeavours to examine these two colors in an archetypal context.

Key Words

Hızır, Hıdırellez, darkness, light, archetype.

Yeni yıl törenlerinden biri olan Hıdırellez ritüellerinin ve mitlerinin araştırma konusu yapıyor olması demek her şeyden önce tüm insanlık tarafından kutlanan yeni yıl ve bahar mevsimi törenlerine bakışlarımızı çevirmek anlamını da taşır. Bu alanı görmek, tahlil etmek zannedildiği kadar kolay değildir. Çünkü, yönünüzü nereye çevirseniz benzer ritüeller ve inançlar arasında insanı şaşkına çeviren bir durumla karşı karşıya kalırsınız. İran’da ve Türkî Cumhuriyetlerde Nevruz, Hıdırellez, Ergenekon, Sümer’de A-ki-til, Akadlarda Akitu, Babil’de Zakmu, Romanlarda Kakava, Ortodokslarda Aya Yorgi, Katolikler arasında St. Georges, Yahudilikte Pesah olarak bilinen bahar bayramları ritüelleridir. Burada hemen L. Raglan benzer ritüeller benzer mitleri yaratır tezini hatırlamalıyız (“*Mit ve Ritüel*” 194). Bu teze göre, dünyanın pek çok yerinde mit-

rit mutlaka bir ikili oluşturur. Benzer ritüellere sahip olan kültürlerin mitolojileri de benzerlik gösterir. Bunun yanı sıra, “Mitoloji neden her yerde kostüm çeşitliliğinin altında aynıdır?” sorusunu soran Campbell mitlerin olağanüstü bir biçimde aynı olduğunun farkındadır (*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* 14).

Hıdırellez yılbaşı ve/veya bahar bayramıdır. Bir dönüşüm ritüelidir. Jung da tıpkı Campbell, Raglan ve Franz Boas’ın insan zihninin özelliklerinin dünya üzerinde hep aynı olduğuna hiç şüphe duymaması ya da Frazer’in farklı gökler altında insan aklının benzer yapılar oluşturduğunu ifade etmesi gibi (*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* 29) bu araştırmacılarla aynı doğrultuda düşünür. Bu düşüncesini şöyle anlatır: “Yeniden doğuş ifadesi insanlığın ilk ifadelerinden biridir. Bu ilk ifadelerin temelinde benim arketip diye tanımladığım

* Bilkent Üniversitesi MSSF Müzik Hazırlık Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni ve Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

şeyler yer alır. Duyuötesiyle ilgili tüm ifadeler mutlaka arketipler tarafından belirlenmiştir, bu nedenle de çok farklı halkların yeniden doğuş hakkında aynı ifadeleri kullanmalarına şaşmamak gerekir.” (Dört Arketip 49).

Bu çalışmada, ciddi benzerlikler göstermekte olan bu konunun Türkiye’de birden çok bayramla beraber kutlanan yeni yılın/baharın (Nevruz, Cemre, Çiğdem Eğlencesi, Göçmen Kuşları Karşılama Bayramı, Kırklar Bayramı) sadece Hıdırellez ritüeli ile ilgili kısmı ele alınacaktır. Bu ritüellerden ve çevresinde meydana gelen mitlerden Hızır’ın bu ritüeller içinde çeşitli biçimlerde ak ya da beyaz renkle ilişkilendirilmesi Jung terminolojisi ve psikanalitik kuram doğrultusunda incelenmeye çalışılacaktır.

Hıdırellez inançlarının kökleri ile ilgili değişik varsayımlar mevcuttur. Bu inancın Mezopotamya’dan ve/veya Türkük öncesi Anadolu medeniyetlerinden kaynaklandığını ileri sürenler vardır. Türkiye’deki Hıdırellez kutlamalarının kaynağı hakkında ise, bu âdetin İslamî olduğunu savunanlar ya da Kamlık izleri taşıdığını öngörenler bulunmaktadır.

Türklerin İslâm diniyle tanışma sürecini Ahmet Yaşar Ocak şöyle anlatır: Türklerin İslamiyet’le tanışmaları 900’lü yıllarda başlamıştır. 960’ta Karahanlıların toplu olarak bu dini benimsemeleri ile ivme kazanarak İslâm’ı kabul eden yığınlar halinde Anadolu topraklarına yerleşmişlerdir. Bu mekân değişimi yeni benimsemiş sayılabilecekleri dinlerinde ve bu dini algılayış ve yaşayış biçimlerine bir yeni bir soluk daha eklemiştir. Şöyle ki, İslamiyet’i zaten Orta Asya kültürü çevresinde Göktürk dini inançları çerçevesinde algımlarken bu sürece Anadolu kültür kalıntıları, Yunanlıların kültür izleri, Hıristiyanlığın öğretileri de katılarak tamamen karmaşık bir

yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (*İslâm-Türk İnançlarında Hızır ...* 21-41).

Türk kültüründe Hıdırellez ritleri pek çok öykü ile bütünleşmiştir. Bu öykülerin bir kısmı yukarıda da belirtildiği üzere bazen Kuran’a, hadislere; bazen Makedonyalı İskender’in ölümsüzlük sununu bulmak için Karanlık Ülkesine yaptığı yolculuğa ya da eski bir doğu efsanesi olan Gılgamesh’e ve Tevrat’ta adı geçen İlya Peygambere dayandırılmaktadır (Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır ...* 47-59). Ancak Türk halkı arasında yaşayan ritler bu ismi sayılan kaynaklardan da beslenerek farklı inanışlar ortaya koymuştur.

Hıdırellez ritüeli için bir geçiş töreni mahiyeti taşımaz, demek ne kadar doğru olabilir? Kişisel anlamda yaşanan geçiş ayınlarının (doğum, ad verme, sünnet, evlenme, ölüm...) kişiyi bir durumdan başka bir duruma taşıdığını biliyoruz. Eliade’nin de belirttiği gibi, geçiş törenlerinde sadece sınanan kişinin erginlediği gibi bir düşünceye kapılmak yersizdir; çünkü çevresindeki kişiler de bir erginleme geçirir (*Mitlerin Özellikleri* 133-134). Aynı şekilde, kolektif olarak kutlanan törenlerin, bayramların da toplumu bir bütün olarak ve birey birey bir değişime uğrattığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hıdırellez yılbaşı/ bahar kutlamasıdır. Her şeyden önce mevsimsel bir ritüeldir.

Bu yönüyle kışın öldüğü varsayılan doğanın, yeniden canlanması, dirilmesi kutlanmaktadır. Yeniden doğuş bizi Jung’un geliştirdiği “sürekli yaratış”(creatio continua) kavramına götürür. Evren ve insan dahil tüm içindekiler yeniden yaratılmaktadır (*Analitik Psikoloji ve Jung 2*). Bahar, yaratılışı akla getirir. Hıdırellez ritüeli, yaratılışı tekrar ediktir. Bu tekrar edişle, dünden bugüne, bugünden yarına akıp giden çizgisel seri zaman ortadan kalkar ve yerine bir yöne

akışı olmayan sonsuz zaman kavramı gelir. Eliade'nin deyişi ile sonsuz zaman belki de mitsel zamandır. Çünkü o da mitoslar çağından bahsederken dünya zamanının dışına çıkıldığına değinir (*Edebi Dönüş Mitosu* 36).

Her ritüel bir arketipsel (sözcüklerle tanımlanamayan kutsal) hareketi taklit eder ya da mitsel bir âni hatırlatır (*Ebedî Dönüş Mitosu* 42). Her bireyde kendi kişisel anılarından başka arketipler (ilksel simgeler) vardır. Bunlar kalubeladan beri insan muhayyilesinden kalıtım yolu ile edinilen kuvvetlerdir. Jung, Analitik Psikoloji adlı çalışmasında, bilinçdışı iki kat bulunduğunu belirtir. Bilinçdışı oluşturulan bu katlardan ilki, kişisel bilinçdışı diğeri, ırksal bilinçdışıdır (144). Hıdırellez ve çevresinde gelişen ritüeller için bir yanıyla kişisel, bir yanıylaysa ırksal arketipleri içeren bir okuma yapılabilir.

Hıdırellez kutlamalarının arkasında hangi ilksel görüntü vardır? Kimi inanışa göre Hıdırellez günü, Hızır ile İlyas'ın bir araya geldikleri gündür. Bu iki kahramandan özellikle Hızır, Hıdırellez günü ya da sair zamanlarda insanın yardımına koşan, onlara yol gösteren bilge bir kişidir. Bu kişi kimi zaman bir peygamber olarak görülür. "Hızır yetişmez, kul düşmezse dara" deyişi Hızır'ın yardımcı kişiliğini ortaya koyan bir deyimdir. Bu özelliği taşıyan kahramanların Türk kültür hayatında daima yer aldığını biliyoruz.

Öncelikle, Göktürk yazıtlarında "Türk'ün yer-suyu sahipsiz (idhsiz) olmasın." (Ergin, *Orhun Âbideleri* 36-37) cümlesi, bizi yardımcı ruhlar inancının varlığına götürür. Bahaddin Ögel'in Türk Mitolojisi II'de verdiği bilgiler doğrultusunda Hızır'ın, Ak Sakallı Koca'dan Hızır'a ya da kut iyisi Kıdır'dan Hızır'a doğru geçirmiş olduğu değişimi takip edebiliyoruz (90-99). Ayrıca Öcal

Oğuz'un, Hızır için, Gök Tanrı'nın Türk milleti yok olmasın, acı ve sıkıntı çekmesin diye, yarattığına inanılan ve Türklerin hizmetine verdiğiğine inanılan Koriyucu Ruhların biçim değiştirmiş hâlidir, ifadesi önemlidir (*Türk Dünyası Halk Biliminde...* 121-122).

Yardımcı, koruyucu ruh olarak görülen kocaların "ak" sıfatı ile nitelenmeleri ile Hızır'ın ak-boz atlı oluşu, ak giysiler içinde ya da beyaz bir ışık olarak görünmesi, nur yüzlü oluşu, Hıdırellez günü beyaz elbiselerin giyilişi, Tatar Türklerinin Hıdırellez'i "Beyaz" olarak adlandırmaları (*Nevruz Türk Ergenekon Bayramı* 363) dikkat çekicidir.

Hıdırellez törenleri bağlamında ele aldığımız beyaz renk, karşıtı olan siyahı da hemen akla getirmektedir. Beyaz ve siyah, simgesel bir çözümleme gerektirir. Bu renkler, Türk ve dünya mitolojisinde pek çok kez kullanılmıştır, kullanılmaktadır. Yakutlarda ürüng yani ak renk kutsallığın ifadesidir. Bunun için destan Er-Sogotoh'a Ak-Oğlan der. Çünkü o, Tanrı tarafından yaratılmış ilk ve kutsal insandır. Verbitskiy'in derlemiş olduğu Altay yaratılış destanında gökten gelen sesin sahibi ve denizin içinde yaşayan Ak Ene, Bay Ülgen'in de üstünde yer alan bir güçtür (Ögel, *Türk Mitolojisi I* 101,433). Türk masallarında, miterinde beyaz, ak, kır ya da boz renkle birlikte anılan atlar, kurtlar, tavşanlar, kuşlar bulunduğunu biliyoruz. Beyaz rengin kutsal olması, olumlu bir anlam taşıması birçok mitolojide mevcuttur.

Türk mitolojine göre dünyanın oluşumu örneğin, Göktürk kitabelerinde çok yalın olarak anlatılır. Burada kozmolojinin yaratılması üçlü öğeyle ifade edilir. Gök, yer, kişi aynı anda mı yaratılmıştır? Buna yanıt mitin kendisinden gelir. Göktürk devleti var olma sürecinde birçok kargaşa, savaş, gerilim yaşamıştır. Bu kargaşa ve savaş ortamının,

yaratılış anından önceki kaosu anlattığını düşünen araştırmacılar vardır (Ocak, *İslâm Öncesi Türk Düşüncesinde...* 33). Kaos aslında içinde tüm renkleri barındıran ama bu renklerin henüz ayrışmadığı bir devreyi çağırıştırır. Kaos sırasında ortada birbirinden henüz ayrışmamış tüm renkler topluluğu olarak, siyah bulunmaktadır. Bu bakımdan siyah için bir başlangıç rengidir, diyebiliriz. Daha sonra diğer renkler kendilerini göstermeye başlarlar. Bunun içindir ki bilinen bütün renkler karıştırılırsa ortaya yine siyah renk çıkar.

Altay yaratılış mitlerinde yer ve gök yaratılmadan önce ortada sadece su vardır. Tanrı Kayra Kan kendisine benzeyen kişi ile iki “kara” kaz gibi yüzmektedir. Burada Kayra Kan ve kişinin kara renkle anılmaları ve mitin bu bölümünün kaosu anlatıyor olması bir tesadüf değildir. Jung’a göre, bu iki varlığın su içinde bulunmaları da karanlığı simgelemektedir. Çünkü suyun içi karanlıktır ve karanlık dişil öğedir ve doğumu simgeler (*Dört Arketip* 70).

Beyaz, bazen yokluğu bazen, tüm renklerin toplamını ifade eder. Altay yaratılış mitinde karanlık içinde çıkan Ak Anadır. Ak sıfatı onun tanrılığını, kutsallığını, ölümsüzlüğünü anlatabilecek olan en iyi sözcüktür. Karanlık, bir doğum gerçekleştirmiştir demek zaten suyun içinde yaşadığı belirtilen Ak Ana için doğru bir yorum değildir. Ak Ana zaten vardır. Siyahın içinde beyaz yok mudur? Siyah bütün renklerin toplamını ifade etmez mi? Bu durumda onların dönüşmekte oldukları düşünülebilir.

Karanlıkla, siyahla ilişkilendirilen şeytan, ak sakallı kocaların karşıtı gibi görünse de Jung, “Şeytan simgesi, Tanrı kavramının en aşağı düzeydeki, en eski aşamalarından biridir.” demektedir. Şeytanı, gölge arketipinden ayırt etmek zordur. Gölge, kişinin karanlıkta kalan ta-

rafıdır. Gölge, kişiliğin kabul edilmeyen, hayvanî tarafı olsa da şeytanın yaşlı bilge kişi gibi son derece önemli bir yanı da olabilir. (*Analitik Psikoloji* 71, 169; Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası* 126; *Psikanaliz Sözlüğü* 61). Dolayısıyla karanlıktaki aydınlığı bir kez daha gözlemlemiş oluruz.

Siyah ve beyaz arasındaki ilişki ve bunların simgesel ifadelerinin Hıdırellez ritüelleriyle ilişkisi düşündürücüdür. Bu iki simge, bizi ölüm ve ölümsüzlüğe; çile ve rahatlığa; ebedî yaşama, hayata, yeniden dirilişe götürür.

Beyaz, insan ruhu üzerinde mutlak bir sessizlik şeklinde etki yapmaktadır. Ancak bu sessizlik ölüm değildir. Aksine canlı olanaklar yaratır. Beyaz, bütün doğumlardan, başlangıçlardan önce vardır. (Ersoy, *Semboller ve Yorumlarla Görünenen...* 50-53).

İsa, Pierre, Jacques ve Jean’ı yanına alarak yüksek bir tepenin üstüne çıktı. Ve onların gözünün önünde şekil değiştirdi (transfigürasyon) ve giysileri beyaz bir renk aldı. Musa peygamberin rengi de beyazdı (Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* 263). Hızır kelime anlamı itibarıyla her ne kadar “yeşillendiren” anlamına gelse de -tıpkı biraz önce örnekte gösterildiği gibi pek çok ulu kişi gibi, beyaz elbiseler içinde ve nur yüzüyle zihinlerde belirir.

Beyaz, yeniden dirilişi ve ölümsüzlüğü simgeler. Yeniden dirilebilmek için, ölümü tatmak, yaşamak gereklidir. İsa, ölümü yenmek için ölümü yaşamıştır (Eliade, *Demirciler ve Simyacılar* 172). Hızır’ın da İslâmî rivayette ve İskender rivayetinde, balıkla özdeşleştirildiği hatırlanırsa Hızır da ölümü deneyimlemiştir.

Hıdırellez günü sabaha kadar uyumamak, geceyi yaşamak bir anlamda, simgesel olarak ölümü tecrübe etmek ve/veya ölümü göze alabilmek olarak dü-

şünülebilir. Bu göze alış, kolay değildir. Ölüm, simgesel olarak karanlıktır, ür-kütücüdür, tehlikelidir, korkutucudur. Jung, bilinçdışının tehlikeli, zararlı ve olumsuz olarak ortaya çıktığını belirtir (*Analitik Psikoloji* 173). Ancak, sadece bu şekilde ölümsüzlüğe erişilebilir.

Tüm sembolik düşüncelerde ölüm, kaos hayattan önce gelir. Her doğum aslında bir tekrar doğumdur. Yeni yılın, baharın gelişinin kutlaması olarak Hıdırellez, bir doğum sürecidir. Kış, karanlık, çile bitmek üzeredir. Bu süreç sancılı; çünkü bir doğum gerçekleşmekte ve bahar doğmaktadır. Kış, karanlıktır, çile doludur. Eliade, *Demirciler ve Simyacılar* adlı eserinde, çile ve ölüm olmadan ebedî yaşamın elde edilemeyeceği ifade eder (165).

Bu karanlık bir başlangıca zemin hazırlar. Karanlık ölümdür, beyaz ölümsüzlük. Ölümsüzlüğü doğuran ise, ölümdür. Gündelik yaşamda sıklıkla “Geceler hep aydınlıklara, sabahlara gebedir; Her gecenin bir sabahı vardır” ifadeleri ile aslında bu simgelemeyi gündelik hayatımızda sıklıkla kullanırız.

Türk mitolojisinde kahramanların ve dünyanın doğumunun yine bahar mevsimine denk gelmesini bir tesadüf olarak yorumlamak doğru olamaz. Kökluu'nun ilk hatunu yaz tanrısının, diğeri ise, kış tanrısının kızıdır. Böylece bu kağan kozmoloji bakımından iki mevsimin ortasında, yani yaz gündönümü döneminde yer alır. Kök Türklerin başlıca kurban ayinlerini bu mevsimde yapmaları ve bu döneme Ulug ay demelerinin nedeni kozmolojinin bu mevsimde gerçekleştiğini düşünüyor olmalarından olsa gerekir (*Türk Kozmolojisine Giriş* 68-69).

Bu doğurma döngüsel olarak defalarca tekrar edilmiştir, edilecektir. Bir ölüm ile doğum gerçekleşmiştir. Jung, ölüm aşlında ölümlüler için bir lanet de-

ğil, bir kutsamadır, der (*Dört Arketip* 49). Eliade de Mitlerin Özellikleri adlı eserinde “İnsan Tanrıyla beslenir ve ölmekle ona ölümler ülkesinde kavuşur.” demektedir (141).

Karanlık ve dolayısıyla kış, kadın veya anne arketipinin simgesi olarak da değerlendirilebilir. Çünkü, karanlık dışıdır. Mağara da karanlıktır ve rahmini anlatır. Jung'a göre de ilkin ortada bilinçdışı vardır: Karanlık..

Hıdırellez'de Hızır'ın evleri ziyaret edeceğine, gece ya da şafak vakti bahçelerde dolaşıp gül ağaçlarının altına bakarak kendisinden istenilen dilekleri yerine getireceğine dair inançlar Anadolu'nun hemen her yerinde görülmektedir. Hızır'ın şafak vaktinde bahçelerde dolaşması siyah ve beyaz renk üzerinde duruyor olmamız açısından anlamlıdır. Şafak, güneşin doğduğu andır. Güneş ise, ölümsüzlüğü simgeler. Ay ışığı ise karanlıktır. Şafak vakti, ayın yavaş yavaş kaybolması, ardından güneşin ilk ışınlarının görünmesi tıpkı gölge ve ben gibi, anima ve animus gibi bir ikilik oluşturur. Biri ölümlü, diğeri ölümsüzdür.

Dünya artık içinde ölümsüzlerin yaşadığı dünya değildir. Çünkü insanoğlu işlediği bir suçtan ötürü ölümsüz olma özelliğini yitirmiştir. İşte bu yüzden dünyanın belirli sürelerde yenilenmeye ihtiyacı vardır (Eliade, *Mitlerin Özellikleri* 64). Ölümsüz olma özelliğini yitiren insan, artık Tanrıyla aracısız iletişim kuramaz olur. Bu durum, aracı kişilerin varlığını ortaya çıkarır.

Hızır erginleştiren kişidir. Bir ruh rehberidir. Tam insanın yardıma muhtaç olduğu anda yâni kaos anında gelip kişiyi içinde bulunduğu zor durumdan kurtarır. Bu yönüyle Hızır, bir aracıdır. Bu aracı kişiler, Şamanlardan, Ak Sakallı Kocalara, evliyalara, Hızır'a kadar uzanan kalabalık bir kadrodur. Hızır ya da adı ne olursa olsun aracı kişiler yani

“mit kahramanları kendi kişisel, coğrafi, ve tarihi sınırlılığın dışına çıkmayı başarabilen ve tüm insanlık için genel geçerliliği olan duygu, düşünce ve davranış şemalarını şahsında yaşayabilen, evrensele yayabilen bireylerdir” (Saydam, *Deli Dumrul Bilinci* 47-48). Kendini gerçekleştirme, bir anlamda ölümsüz olmakla eşitir. Ölümsüz olmak için ölümü yaşamış olmak, karanlıkla yüz yüze gelmek, zaman dışına, bilinçdışına çıkmak gereklidir.

Hızır'ın öyküsünde bu erginlemenin şekli de beyazla ilişki içinde görülmektedir. Hızır, hayat suyunu içerek ölümsüzlük kazanmıştır. Hayat suyu yine kimi zaman renksizliği de çağrıştıran beyazı da simgeler. Hayat suyunun kimi zaman süt şeklinde ifade bulması bu suyun rengi ile ilgili düşüncemizi daha net kılar.

Hayat veren, ölümsüzlük veren simgelerden biri de Göktürk efsane kahramanı Türk'ün ateşi bulmasını anlatan efsanede geçen candır, ruhtur. Canın ya da ruhun da renksiz olarak bir imge oluşturması hayat suyu ile aralarındaki bağı güçlendirmektedir. Buradaki can, hayat suyu gibidir. Yaşamın sonsuzluğunu sağlar. İnsan için de can dünyaya gelirken yanında getirdiği bir şeydir. Ancak bu can, ölümsüz değildir. Kişinin ruhuna üflenen canla, ölümsüzlük veren can birbirinden ayrılır. Ya da bu ölümlü olan can ölümsüz cana dönüşebilir. İsa gibi, Hızır gibi kahramanlar bu dönüşümü gerçekleştirmiş olan nadir kişilerdir. Yine hayat suyu kimi zaman sadece kahramanı, ölüm döşeğinden kurtarandır. Ona bir ölümsüzlük bahsetmez. Dede Korkut'ta Boğaç Han Hızır'ın kulağına annesinin sütü ile dağ çiçeği karıştırılarak yapılacak olan merhem ile iyileşeceğini söyler (Dede Korkut Kitabı 90). Er-Sogotoh da kalbine aldığı ok yarası sonucu karşılaşacağı ölüm durumundan Tanrının hayat suyundan bir kabarcık vere-

rek kurtulması gibi. Bu hayat suyu ya da can diye karşımıza çıkan kavram mutlaka bir sıvıdır. Süttür, sudur; aktır, beyazdır.

Ayrıca hayat suyunun bulunduğu yerler de dikkat çekicidir. Kuran'da hayat suyu iki denizin birleştiği yeredir. Gılgameş destanında ise, ölümsüzlük getiren su değil bir ottur ancak bu ot da iki nehrin birleştiği bir yerde bir kuyunun içinde suyun dibindedir. Burada otun ölümsüzlük vermesi, suyun yerini alması aslında tam olarak gerçekleşmez çünkü bu ot da nihayetinde su içindedir. Ve tıpkı Kuran'daki gibi iki su kaynağının bulunduğu yerde bulunmaktadır. İskender hikayesine gelince bu efsanede hayat suyu bir çeşmeden akar. İslam anlatmalarında bu çeşme karanlıklar ülkesindedir. Yakut destanlarında hayat suyu, hayat ağacının ortasından ya da kökünden akmaktadır. Bu sıvı kimi zaman su, kimi zaman süttür. Hayat ağacı bu yaşadığımız dünyanın bir unsuru değildir, göktedir. Hayat suyunun ve ilişki içinde olduğu beyazın kaynağı da bu dünya değildir. Bilinçdışıdır, Jung'un deyimiyle mitik evrendir (*İnsan Ruhuna Yöneliş* 233).

Mitlerde bireysel olan, evrensel olanla çakışır. Evrenin ve insanın yaratılış öyküsünde mitolojik kahramanların maceralarında en bireysel gelişim öyküleri de anlatılmış olur. Mitojen/mitolojik ataların mitlerinde birey kendi kökenini bulur. İnsanlığın soyuluş serüveni, insanın birey oluş öyküsünde bireysel düzeyde tekrarlanmaktadır. Mitolojik kahramanların taşıdığı bilinç, önce kaos(mutlak bilinçdışı) un içinden çıkarak yaratılır ve tıpkı bir insanın gelişimi gibi bebeklik, gençlik, yaşlılık aşamalarından geçer kendi hükümranlığını kurar, tinsel özdeşimle ölümsüzlüğe kavuşur (Saydam, *Deli Dumrul Bilinci* 48).

Jung, iki denizin birleştiği yerde kaybolan ve tekrar yaşam bulan balığı

Hızır'ın ta kendisi olarak açıklamıştır. Bu yoruma göre, Hızır karanlıklar içinden gelmiştir. Karanlık, bilinçdışı simgelemektedir. Hızır yüce bilgeliğin sembolü olduğu kadar aklın ermeyeceği davranışları da temsil eder (Dört Arketip 72).

Jung'a göre insan, biri ölümlü bir ölümsüz iki yapıya sahiptir. Bu ikisi aslında hep bir aradadır ama asla bir bütün olamazlar. Dönüşüm süreçlerinin amacı bu ikisini birbirine yakınlaştırmaktır. Dönüşüm, içimizdeki ölümlünün ölümsüze dönüşmesidir (*Dört Arketip* 63-67).

İslâmî kisve altında Hızır olarak görünen bu olağanüstü kahramanı eski Türklerde genellikle "koca" adı altında mitolojik bir imge olarak görmek mümkündür. Aşağı yukarı Hızır ile aynı görevleri üstlenen Türk kocası sakallıdır. Sakalının rengi gök rengi veya ak olabilir (Ögel, *Türk Mitolojisi II* 89-91, Çetin, *Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır...* 31). Kocalık ve bu ak-mavi sakal bu olağanüstü kişinin zihnimizde çok yaşlı bir görüntü oluşturmaya neden olmaktadır. Yaşlı Bilge, özbeni anlatır ve bilinçdışına gömülüdür. Jung'un "özben" kavramı, "tanrısal imge" ile eş anlamlı görülebilir. Özbene "insanın tanrısal tarafı" diyebiliriz (*Analitik Psikoloji* 4). Hıdırellez günü Hızır ile karşılaşmayı umut eden kişiler aslında kendi özbenleri, içlerindeki Yaşlı Bilge ile karşılaşmış, yeni bir hayata, daha hiç dokunulmamış bir yaşama, bembeyaz bir döneme adım atacaklardır.

KAYNAKÇA

- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. Kabalıcı. İstanbul. 2000.
 Çay, Abdülhâlik M. *Nevruz Türk Ergenekon Bayramı*, Tamga Yay. Ankara, 1999.
 Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. Kabalıcı Yay. İstanbul. 2002
 Eliade, Mircea. *İmgeler Simgeler*. Gece Yayınları, İstanbul, 1992.

- _____. *Edebi Dönüş Mitosu*. İmge Yay. Ankara, 1994.
 _____. *Mitlerin Özellikleri*. Om. İstanbul. 2001.
 _____. *Demirciler ve Simyacılar*. Kabalıcı. İstanbul. 2003.
 Esin, Emel. *Türk Kozmolojisine Giriş*. Kabalıcı. İstanbul. 2001.
 Ersoy, Necmettin. *Semboller ve Yorumlarıyla Görünenden Görünmeyene*. İstanbul. 1990.
 Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri. Boğaziçi*. İstanbul. 2004.
 _____. *Dede Korkut Kitabı*. TDK. Ankara. 1997.
 Geçtan, Engin. *Psikanaliz ve Sonrası*. Remzi Kitabevi. İstanbul. 1993.
 Hoeller Stephan. *Bilinmeyen Jung*. Ege Meta. İzmir. 2004.
 İnan, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler I*, TTK Yay. Ankara, 1987.
 _____. *Makaleler ve İncelemeler II*, TTK Yay. Ankara, 1991.
 _____. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. TTK Ankara. 1995.
 Jung, Carl Gustav. *Analitik Psikoloji*, Payel Yay. İstanbul. 1997.
 _____. *Dört Arketip*. Metis Yay. İstanbul. 2003.
 _____. *Konferanslar Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri*. Bozak yay. İstanbul. 1982.
 _____. *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevleri*. Say. İstanbul. 1997.
 _____. *İnsan Ruhuna Yöneliş*. Say. İstanbul. 2003.
 _____. *Doğu Metinlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*. İnsan. İstanbul. 2001.
 Kafalı, Mustafa. *"Türk Kültüründe Renkler"*. Nevruz ve Renkler Türk Dünyasında Nevruz II. Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara. 1996.
 Oğuz, Öcal. *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*, Akçağ, Ankara, 2000.
 Ögel, Bahaddin. *Türk Mitolojisi I*. TTK. Ankara. 1993.
 _____. *Türk Mitolojisi II*. TTK. Ankara. 1995.
 Pycroft, Charles. *Psikanaliz Sözlüğü*. Ara. İstanbul. 1989.
 Raglan, Lord. *"Mit ve Ritüel"* Çev. Evrim Ölçer. Milli Folklor. Yıl:16. Sayı: 61.2004.
 Saydam, Bilgin. *Delî Dumrul Bilinci*. Metis. İstanbul. 1995.